

Urs fon Arks

**Sveti vladika Nikolaj.**  
**Jedno viđenje njegovih ranih godina u inostranstvu i srpsko-pravoslavnih  
odnosa sa Starokatoličkim teološkim fakultetom Univerziteta u Bernu**

Nikolaj (ime na krštenju Nikola) Velimirović, potonji episkop žički (1919-1920 i 1936-1956) odnosno ohridski (1920-1936), koga je Arhijerejski Sinod Srpske pravoslavne crkve 2003. kanonizovao, daleko je najpoznatiji među oko 44 srpskih teologa koji su studirali na Starokatoličkom teološkom fakultetu Univerziteta u Bernu. Nameran sam da Svetog Nikolaja u svom predavanju prikažem iz perspektive u doba njegovih studija u Bernu i potonjih njegovih kontakata preko pisama sa njegovim teološkim mentorom u Bernu, episkopom profesorom Eduardom Hercogom. To znači da ćemo se obreti u godinama između 1906 i 1920.

Pritom ću polaziti pre svega od štampanih i neštampanih izvora iz tog vremena koje sam već koristio u svom radu «Episkop Nikolaj Velimirović (1888-1956) i njegovi boravci u Bernu u okviru starokatoličko-srpskopravoslavnih odnosa» objavljenom u međunarodnom časopisu za crkvena pitanja *Internationale Kirchliche Zeitschrift*<sup>1</sup>. Verzija proširena novom arhivskom građom eventualno će se publikovati na engleskom. Ona će omogućiti i uvid u seminarski rad koji je maja ove godine na koledžu Rid<sup>2</sup> u državi Oregon u SAD<sup>3</sup> pod naslovom *Zrak sunca ili Učenje i rana teologija Nikolaja Velimirovića*<sup>4</sup> predao Ivn Brjuer<sup>5</sup>. Sa tim sam autorom u kontaktu u zajedničkom nastojanju da se obezbedi građa o navedenim svečevim boravcima za njegovu istoriografski pouzdanu biografiju. U ovom kontekstu pominjem još i Vladana Kostadinovića – sada na Bogosloviji u Kragujevcu - koji je za vreme svojih studija u Erlangenu radio na njegovoj biografiji.

**Nikola Velimirović kao student u Haleu i Bernu**

Nikola Velimirović je došao u Bern u jesen 1906. upisavši se 16. oktobra na *Katoličko-teološki fakultet*, kako se tada zvanično zvao *Fakultet za Starokatoličku teologiju*, odnosno na *Fakultet za Hrišćansko-katoličku teologiju i obrazovanje kandidata za sveštena lica*, kako se on u Švajcarskoj naziva danas. Tog istog meseca upisao se na isti fakultet još jedan srpski teolog, četrnaest godina stariji Svetozar Radovanović iz Lazarevca. Obojica su došla sa ispisnicom Univerziteta Hale na Zali<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> IKZ, 95(2005)1-33

<sup>2</sup> Reed

<sup>3</sup> Reed Colleg, Oregon, USA

<sup>4</sup> *One Ray of the Sun: The Education and Early Theology of Nikolaj Velimirović*

<sup>5</sup> Evan Brewer

<sup>6</sup> Halle an der Saale

Oni, međutim, nisu bili prvi Srbi na Starokatoličkom teološkom fakultetu. Ubrzo pošto su ga 1874. osnovale državne vlasti Kantona Bern stekao je stepen licencijata i Radoslav plemeniti Radić (1857-1907, zamonašen kao Emilijan), bliski rođak episkopa banatskog, napisavši rad o Konstantinopolju nakon 1453. Zatim je potrajalo do 1903/04 dok se na Univerzitet u Bernu nije upisao još jedan Srbin, Čedomir Marjanović, rođen u Čupriji 1872, koji će – nakon jednog semestra u Lajpcigu – tu i doktorirati. Ustvari, on stoji na početku čitavog niza, ili - drugačije rečeno - na početku «Bernskog lanca» srpskih studenata na Fakultetu u Bernu. Na osnovu kojih međucrkvjenih veza su on i tri godine potom Velimirović i Radovanović došli u Bern još nije razjašnjeno. Možda se na srpskoj strani kao posrednik uključio onovremeni rektor Bogoslovije svetog Save u Beogradu, niški episkop Nikanor Ružićić (1843-1916, 1898-1911 episkop) budući da je jedno vreme spadao među stalne saradnike starokatoličkog časopisa «Revue Internationale de Theologie» (RITh) i učestvujući 1897 na Kongresu starokatolika u Beču.

Bilo kako bilo, Velimirović je, pre no što će doći u u Bern, studirao u Haleu na Zali<sup>7</sup>. On se, nakon što je septembra 1905. završio četvorogodišnje bogoslovne studije u Beogradu, tamo upisao 09. i 10. novembra na Bogoslovski i Filozofski fakultet Kraljevskog Ujedinjenog Fridrihovog univerziteta Hale-Vitenberg<sup>8</sup> koji se danas zove Univerzitet Martina Lutera Hale-Vitenberg<sup>9</sup>. U ispisnicu izdatu godinu dana kasnije uneto je, međutim, samo da ga završena Valjevska gimnazija kvalifikuje za upis na univerzitet a ne i studije završene u Beogradu kako je to zabeleženo u imatrikulacionim aktima u Bernu. Boravak u inostranstvu usledio je na želju odn. uz saglasnost Beogradskog mitropolita Dimitrija (Pavlovića, 1846-1930) i kralja Petra Prvog Karađorđevića (1844-1921). U to je vreme Srpska vlada bila zainteresovana za to da obdarene mlade Srbe pošalju u neku od zemalja na Zapadu kao stipendiste Srpskog ministarstva kulture i obrazovanja.

U Haleu je, dakle, Velimirović dva semestra odlazio na predavanja evangeličkih teologa Gerharda Fikera<sup>10</sup>, Fridriha Lofa<sup>11</sup>, Eriha Haupta<sup>12</sup>, Martina Kelera<sup>13</sup>, Emila Kautša<sup>14</sup>, Johana Vilhelma Rotštajna<sup>15</sup>, Maksa Šajbea<sup>16</sup> i Gustava Varneka<sup>17</sup>, kao i na Filozofski fakultet kod Hermana Ebbinghaus<sup>18</sup>, Zigmara Šulcea<sup>19</sup>, Hermana Švarca<sup>20</sup>, Gosvina Ufisa<sup>21</sup> i Hansa Faingena<sup>22</sup>. Na pitanje da li je unapred bio predviđen samo jednogodišnji boravak ili je ostajao netaknut «racionalističkim» pristupom (neke potonje opaske ukazuju eventualno na to) odgovor se ne može dobiti.

U Bernu se pri tom za studije na Starokatoličkom teološkom fakultetu ne može tako tačno kao u Haleu ustanoviti kod kojih je sve inače poznatih profesora tokom četiri semestra i koje sve predmete zaista i odslušao. To nije dokumentovano. Tada je profesor Eduard Hercog (1841-1924)<sup>23</sup> predavao Novi Zavet (on je istovremeno bio i episkop Starokatoličke crkve

<sup>7</sup> Halle/Saale

<sup>8</sup> Königliche Vereinigte Friedrichs-Universität Halle-Wittenberg

<sup>9</sup> Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg

<sup>10</sup> Ficker

<sup>11</sup> Friedrich Loof

<sup>12</sup> Erich Haupt

<sup>13</sup> Kähler

<sup>14</sup> Kautzsch

<sup>15</sup> Johann Wilhelm Rothstein

<sup>16</sup> Max Scheibe

<sup>17</sup> Warneck

<sup>18</sup> Ebbinghaus

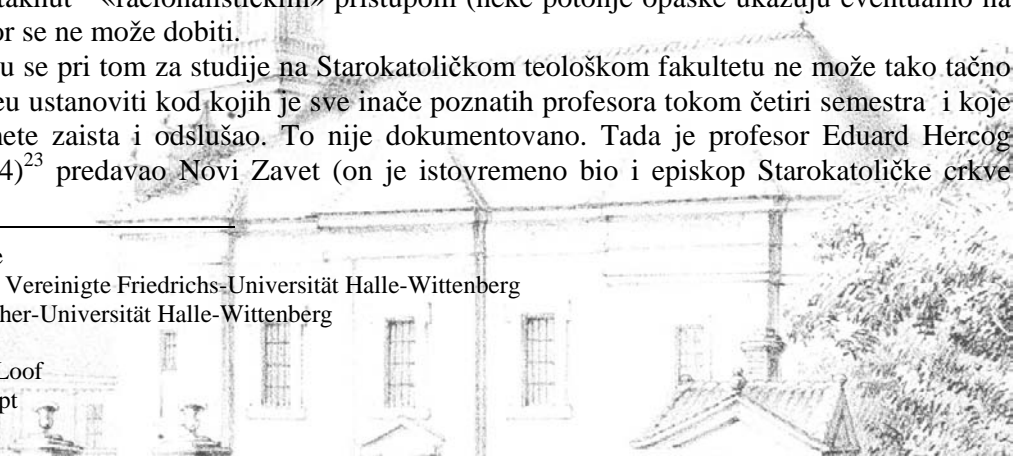
<sup>19</sup> Siegmund Schultze

<sup>20</sup> Hermann Schwarz

<sup>21</sup> Goswin Uphues

<sup>22</sup> Vaihingen.

<sup>23</sup> Herzog



Švajcarske), prof. Filip Voker (1848-1924)<sup>24</sup> Istoriju Crkve, prof. Adolf Tirlings (1844-1915)<sup>25</sup> Sistematsku teologiju i Liturgiku, Jakob Kunc (1861-1932)<sup>26</sup> Stari Zavet i Praktičnu teologiju kao i Ežen Mišo (1839-1917)<sup>27</sup> Dogmatsku teologiju i Istoriju Crkve na francuskom jeziku. Ali ono što je poznato to je uspeh na studijama u Bernu: 18. jula 1908. je Nikola Velimirović promovisan za doktora teoloških nauka (Dr. theol.) sa najboljom ocenom *summa cum laude*. Njegova disertacija nosi naslov «Vera u vaskrsenje Hristovo kao temeljna dogma apostolske crkve»<sup>28</sup>. Taj rad publikovan je u Bernu 1910 i ima 56 strana. On u njemu istražuje različite tekstove o uskršnjim pojavljivanjima vaskrslog Hrista i dolazi do zaključka da pokušaji istorijskih objašnjenja o njihovom nastanku u krajnjem ishodu nisu ubedljivi nego da je, naprotiv, vera sa one strane empirijskih ili logičkih mogućnosti verifikacije teološki prikladan stav prema njima.

Velimirović se morao podvrgnuti i pismenom i usmenom doktorandskom ispitu (takozvanom *rigorozumu*). Na pismenom su mu zadate teme bile Progon hrišćana u svetoapostolsko doba (Filip Voker); U kojoj meri može biti govora o svetotrojičnoj teologiji u Novom Zavetu? (Dogmatika, Adolf Tirlings); Osnovne razlike između istočnog i zapadnog bogoslužjenja u odnosu na liturgiju kakva je ona danas (Praktična teologija kod Tirlingsa koji «rad prosuđuje ne toliko opisno koliko filozofski»). Na usmenom ispitu pitanja iz novozavetne i starozavetne egzegeze postavljao mu je Eduard Hercog.

Nakon položenog teološkog doktorata u Bernu Velimirović se – posle kraćeg boravka u zavičajnom Valjevu – zaputio u London gde je, prema sopstvenim navodima, u zimu 1908/09. «tokom jednog semestra odlazio u veliku biblioteku Britanskog muzeja» i pripremao se za drugi doktorski ispit u Bernu. U letnjem semestru 1909. upisuje se na Filozofski fakultet I u Bernu. Tu je on 29. juna 1909. promovisan za doktora filozofije (Dr. phil.) sa ocenom *magna cum laude*. U disertaciji kod prof. Filipa Vokera, koji je od 1888. uz Katedru na Starokatoličkom teološkom fakultetu držao i Opštu istoriju na Filozofskom fakultetu, Velimirović je obradio temu «Francusko-slovenski oržani sukobi u Boki Kotorskoj 1806-1814». Ta je disertacija od 64 strane isto tako objavljena 1910. u Bernu. U njenom središtu se nalazi figura Petra Petrovića Njegoša u vezi sa ratnim sukobima oko Boke Kotorske na koju pravo polažu i Francuzi i Austrijanci a koja je za crnogorske i srpske aspiracije na državni suverenitet bila od velikog strateškog interesa.

Ocene pismenih i usmenih ispita koje je Velimirović morao polagati dokumentovane su u fakultetskim zapisnicima: «Pismeni iz istorije odličan, usmeni vrlo dobar. Novofrancuski pismeni odličan, usmeni vrlo dobar. Filozofija pismeni odličan, usmeni dobar».

Na ovom ću mestu umetnuti napomenu da su oba doktorata iz Berna - onaj teološki i onaj filozofski – jedini koje je Velimirović zaista stekao. U opisima svećevog života se tu i tamo govori i o ostalim studijama i doktoratima iz Ženeve i / ili iz Oksforda ali u odgovarajućim istraživanjima za to nema dokaza. Pri tome se mora praviti razlika između stečenih doktorata i počasnih. Počasni među Velimirovićevim doktoratima dodeljeni su mu 25. juna 1919. na Univerzitetu u Glazgovu i 1946. na Univerzitetu Kolambija u Njujorku a nisu mu dodeljeni na univerzitetima Hale, Oksford, Kembridž i London. Koliko znam dokaza nema ni za Velimirovićeve disertacije o Bergsonu, Džordžu Berkliju<sup>29</sup>, Dostojevskom i Ničeju. Ovo

<sup>24</sup> Philipp Woker

<sup>25</sup> Thürlings

<sup>26</sup> Kunz

<sup>27</sup> Eugene Michaud

<sup>28</sup> „Der Glaube an die Auferstehung Christi als Grunddogma der apostolischen Kirche“

<sup>29</sup> Georg Berkley

nikako ne treba razumeti kao umanjivanje ugleda velikog episkopa, jer njegov crkveni i religiozni značaj je i bez ovakvih hagiografskih ulepšavanja ogroman.

## Otac Nikolaj u Velikoj Britaniji

Dalji životni put svetog Nikolaja od jeseni 1909. do sredine juna 1915, kada dolazi u Veliku Britaniju po nalogu države i tamo je deo Srpskog poslanstva, izgleda da se na osnovu dokumenata iz onog vremena ne može tako tačno pratiti. Najpre ga nalazimo u Srbiji gde se decembra 1909 / januara 1910. zamonašio u manastiru Rakovica i gde je rukopoložen za sveštenika. Po svoj prilici njegovi ga predpostavljeni već u januaru 1910. šalju na Duhovnu akademiju u Sankt Peterburg sa ciljem da se «opravoslavi». On tamo izgleda ostaje do proleća 1911. a potom, čini se do proleća 1915, radi kao nastavnik na Bogosloviji sv. Save u Beogradu. Ima i naznaka da u Balkanskim ratovima i na početku Prvog svetskog rata radi kao vojni dušebrižnik.

Mali, delimični uvid u prvi period ovog dela njegovog života pruža nam njegova prepiska sa njegovim teološkim mentorom u Bernu, episkopom Eduardom Hercogom. Velimirovićeva pisma o tome se ne mogu naći ali se iz kopija Hercogovih pisama sačuvanih u Episkopalnom arhivu u Bernu dobro vide načete teme. Po povratku iz Berna se mladi dvostruki doktor morao suočiti sa okolnošću da je kao nastavnik teologije u svom zavičaju, sa svim svedodžbama koje je po nalogu Crkve stekao na Zapadu, neupotrebljiv. To ga je očevitno bolelo. Hercog oktobra 1909. pokreće pitanje zašto u Bernu ne bi položio drugi teološki doktorat i tako stekao veniu legendi odn. pravo da drži predavanja na Univerzitetu. Saznavši septembra 1910. da je njegov nekadašnji student rukopoložen za sveštenika Hercog mu je uzasve to ponudio i da – kao docent u Bernu – preuzme duhovno staranje o pravoslavnim studentima na Starokatoličkom fakultetu, mada, veli Hercog, nije u mogućnosti da mu ponudi dobro plaćeno postavljenje. Velimirović pokazuje načelnu spremnost da dođe u Bern. Još istog tog septembra 1910. Hercog je u mogućnosti da Velimiroviću, koji je još uvek bio u Sankt Peterburgu, naknadno predloži da preuzme i uredništvo časopisa *Revue internationale de Theologie* koji je izlazio u Bernu, pošto tadašnji vlasnik i urednik prof. Ežen Mišo nije bio više voljan da ga vodi. Posao urednika bi mu, smatrao je Hercog, možda ipak obezbedio egzistenciju u Bernu. Inače je pomenuti časopis 1892. u Lucernu pokrenuo Međunarodni starokatolički kongres na inicijativu ruskog laičkog teologa generala Aleksandra A. Kireeva (1832/33 –1910). On se pod Mišoovim rukovodstvom i sa starokatoličkim, pravoslavnim i anglikanskim saradnicima bio razvio u monumentalan forum na kome je pokrenuto pitanje crkvene unije na temeljima Stare Crkve. Međutim, ubrzo se pokazalo da je dalje rukovođenje ovim organom pod novim imenom *Međunarodni crkveni časopis*<sup>30</sup> organizovano drugačije nego što je to zamišljao episkop Hercog. Osim toga mu je Velimirović decembra 1910. javio da ga je njegova Crkva naposletku ipak pozvala kući pa tako ne može da dođe u Bern i habitira se.

U ovoj se prepisci uočava ne samo izvesna utučenost koja je posle njegovog odlaska iz Berna ophvala mladog srpskog teologa nego i naklonost koju je u Bernu prema njemu pokazivao njegov mentor. Pri tome Hercog nimalo ne odstupa od ranijih starokatoličkih ekumenskih opredeljenja da Starokatolička crkva treba da da svoj skromni doprinos u ponovnom uspostavljanju crkvene zajednice u istočnoj i zapadnoj tradiciji. Mesto konkretizacije ovakvog povezivanja Istoka i Zapada on je video u Starokatoličkom fakultetu u Bernu. Već pomenuti ruski pravoslavni teolog Kireev je 1892 predložio internacionalizaciju Fakulteta u Bernu i u pravcu osnivanja jednog odeljenja na nekom slovenskom jeziku.

<sup>30</sup> *Internationale Kirchliche Zeitschrift*

Istovremeno se episkop Hercog među svojim kolegama episkopima posle smrti poslednjeg starokatoličkog profesora u Bonu svaki put iznova zalagao za internu internacionalizaciju, ali bez uspeha. Sa pogledom uprtim u Velimirovića on se ponadao delimičnoj realizaciji ovog pomalo utopijskog projekta. Očigledno je smatrao da bi neki potencijalni pravoslavni fakultetski nastavnik mogao kao mentor i sveštenik da prati pravoslavne studente. Jer upravo srpski studenti su u to vreme u kontinuitetu dolazili na Starokatolički fakultet u Bernu i to izgleda na preporuku oca Nikolaja. Ni nada da će im pridružiti i poljske marijavite, tako da bi se docentura na slovenskom jeziku upravo nametnula, nije međutim nikad ostvarena.

Da je episkopu Hercogu u svemu tome bilo stalo i do opravdanja za postojanje [starokatoličkog] fakulteta i [starokatoličke] crkve, protiv kojih se u to vreme borila rimokatolička strana proglašavajući ih mrtvim, nije potrebno posebno obrazlagati.

Da li je postojala duhovna konvergencija između episkopa Hercoga i oca Nikolaja?

Bilo bi zanimljivo istražiti da li u ranim Velimirovićevim radovima ima tragova njegovih studija na Starokatoličkom fakultetu u Bernu. Na takvu mogućnost nailazimo u jednom njegovom tekstu iz njegovih mladih dana objavljenom 1909. pod naslovom «Pitanje ujedinjenja crkava»<sup>31</sup>. Moguće je, naime, da je njegova sadržina identična sa jednim tekstom koji je navodno publikovan u nedeljniku *The Guardian* 1909.<sup>32</sup> U njemu Velimirović, imajući prevashodno u vidu odnose između crkve u Engleskoj i Istočne crkve, govori kako je jedinstvo u srcu, *entente cordiale*, preče od saglasnosti u odnosu na filioque i na pretvaranje hleba i vina u telo i krv Hristovu (transsubstancijacija). Upravo su ova dva tematska područja obojica obrađivali uvek iznova tokom pismene razmene stručnih ocena između ruske pravoslavne Sanktpetersburške komisije i starokatoličke Roterdamske komisije. Te su dve komisije, naime, u periodu od 1893. do 1913. vodile službenene razgovore po nalogu obeju crkava. O tom prvom zvaničnom pravoslavno-starokatoličkom dijalogu Velimirović je sigurno čuo u Bernu, ali čuo je verovatno i za Hercogovu skepsu naočigled detaljirane razrade teoloških razlika kao pretpostavke crkvenog zajedništva, deleći u potpunosti njegov stav.

Ja bih inače da njegova izjašnjavanja upravo po pitanju približavanja podeljenih crkava i njihovog ponovnog ujedinjavanja još malo elaboriram. Mi ćemo pritom zaći u vreme između juna 1915. i januara 1919. koje je otac Nikolaj – ako izuzmemo jedno njegovo putovanje u Sjedinjene Države u pozno leto 1915 – proveo u Velikoj Britaniji. Tamo ga je poslala vlada u Beogradu nakon nemačkog napada na Srbiju sa zadatkom da apeluje na razumevanje saveznika za srpsku problematiku i srpsku kulturu. Njegov odnos prema Kanterberijskom nadbiskupu Randalu T. Davidsonu<sup>33</sup> odvijao se nalik na odnos sina prema ocu. Moglo bi se reći da je Velimirović u anglikanskim krugovima tih godina bio najpoznatiji pravoslavac i da je doprineo približavanju Engleske Crkve (a i Američke episkopalne crkve ka pravoslavnim crkvama Istoka. To je onda – naročito tokom dve prve decenije po završetku Drugog svetskog rata – budilo velike nade u ostvarenje crkvenog zajedništva.

Tadašnjim brojnim konferencijama u dvadesetim godinama prošloga veka otac Nikolaj, tada već episkop žički odn. ohridski, nije više uzimao učešća. Njegova ga je crkva, međutim, 1927 ipak delegirala na Prvi svetski skup Komisije za veru i crkveni poredak u Lozani. Pošto je bio sprečen da lično učestvuje njegov je referat o Svetoj Tajni pročitao rukovodilac pravoslavne delegacije, arhiepiskop od Tiataire<sup>34</sup> Germanos (Strinopulos). Dotični je bio i

<sup>31</sup> „Die Frage der Einheit der Kirche“

<sup>32</sup> „The Question of the Unity of the Church“

<sup>33</sup> Randall Th. Davidson

<sup>34</sup> Thyateira

predstavnik Vaseljenskog Patrijarha kod Kenterberijskog nadbiskupa (kasnije i kod starokatoličkog nadbiskupa Utrehta). Za mitropolita Germanosa kao pravoslavng duhovnika (1872-1951) se u Velikoj Britaniji znalo uglavnom kao za sledbenika oca Nikolaja. Njih dvojica su se inače prvi put sreli u Carigradu aprila 1911. Tamo je Svetski savez hrišćanskih studenata<sup>35</sup> održavao treću međunarodnu konferenciju sa ciljem da i mlade pravoslavne hrišćane pridobije za rad na hrišćanskoj saradnji i bile su to upravo pravoslavne i anglikanske snage koje su kasnije tom savezu pomogle da se opredeli za jasnu troičnu orijentaciju.

Učestalost ličnih susreta i teološko-crkvena razmena između anglikanaca i pravoslavaca imala je naravno veze i sa okolnošću da su brojni predstavnici pravosalavnih i staroorijentalnih crkava često dolazili u Veliku Britaniju zalažući se kod britanske vlade (i kod Engleske Crkve) za političku i drugu podršku za svoje zemlje i za sopstvene crkve. To se događalo u vreme raspada dve mnogonacionalne države - osmanlijske i austrougarske – pri čemu još nije bilo rešenja za novi poredak nacionalno orijentisanih država.

U tom se kontekstu kretao naravno i otac Nikolaj, kao što proizilazi i iz brojnih publikacija iz onih godina. Ja u njih ubrajam četiri knjige sabranih govora, propovedi i rasprava (The Soul of Serbia, The Religios Spirit of the Slavs, Serbia in Light and Darkness, The Agony of the Church) uz koje dolazi i peta ako se uzmu u obzir izjave tokom kratke posete episkopa žičkog Londonu od decembra 1919. do januara 1920. A moglo bi se navesti i još nekoliko manjih brošura. Sve to je na engleskom i namenjeno je engleskom čitalištu koje je bilo u ratu sa Nemačkom, Austrougarskom i Turskom carevinom. Velimiroviću je na srcu ležala dobrobit u ratu postradale Srbije. Pri tome je nastojao da predoči posebnost srpskog naroda, koji je on doživljavao u svetlu onoga što je nazivao teodulijom: starom, Gospodu služećem Srpstvu sa njegovim osobenim znanjem stečenim u sopstvenoj istoriji o tome da posle Golgote mora doći Uskrs a posle martirija Vaskrsenje, dodeljena je posebna uloga prilikom duhovnog preporoda Evrope na ruševinama Svetskog rata.

Citiraću iz jedne propovedi koju je držao decembra 1919. u Katedrali sv. Pavla u Londonu kojom ga je prilikom sufragan londonskog biskupa, biskup Herbert Beri<sup>36</sup>, slušaocima predstavio kao otelovljenje srpskog duha (The Spirit of Serbia). U toj propovedi dotakao se episkop Nikolaj osnovnog duhovnog načela Istočne Crkve (The Principle of the Eastern Orthodox Church). Suština njena i njena moć po njemu je u sveobuhvatnosti, u tome da sve što ide naruku životu integriše u sveobuhvatnu prisutnost Gospodnju – jednom rečju u njenoj inkluzivnosti<sup>37</sup>. On doslovce veli: «Kakve su dakle praktične konsekvence tog osnovnog načela pravoslavlja, te *inkluzivnosti*? Praktična konsekvencija je čežnja hrišćanskog Istoka za jedinstvom hrišćanstva i molitva za to jedinstvo». On zatim pita «zbog čega Istočna crkva toliko žudi za jedinstvom svih hrišćanskih grupa, kad već u sebi sadrži sve posebnosti drugih». On razlog za to vidi u tome «što ste nam vi potrebni. Mi vas volimo jer ste nam potrebni. To nije materijalna i prolazna potreba već duhovna i zauvek ... Mi očekujemo puniji život u ujedinjenju sa vama. Mi smo ogolele kosti bez vas ... ». Otac Nikolaj zatim ima još razloga da govori. Ti razlozi su u vezi sa aktuelnom političkom situacijom i sa zadacima Lige naroda. A na kraju kaže: «Ono najvažnije što lišava svih briga je ujedinjenje crkava. Ne samo neko približavanje (reprochement) već stvarno jedinstvo. Približavanje Anglikanske zajednice i pravoslavnog Istoka već je postignuto. To pokazuje ovo večerašnje okupljanje u molitvi ... Nama je potrebno više od toga ... istinsko jedinstvo hrišćanstva.» I on sa zadovoljstvom konstatuje da se tradicionalne razlike u učenju između Istočne i Zapadne crkve u suočavanju sa duhovnim i praktičnim razlozima više ne uzdižu iznad svega. To ga ispunjava nadom naočigled planirane Svetske konferencije o veri i crkvenom uređenju<sup>38</sup> i on prepoznaje iste

<sup>35</sup> The World's Christian Students Federation

<sup>36</sup> Bury

<sup>37</sup> inclusiveness

<sup>38</sup> Preliminarna konferencija održana je 1920 u Ženevi a ona u punom sastavu u Lozani 1927.

ciljeve u programu Svetskog skupa anglikanskih biskupa održanog 1920. u palati Lambeth u Londonu.

Posle isčitavanja ove propovedi ja se zapitam nije li to kontekstualan i otuda savremen primer *Svetosavlja* kako ga opisuje episkop Nikolaj, *Svetosavlje* kao dar i obdarenost u jednome, da se univerzalna poruka o vaskrsnom Hristu pojmi i doživljava tako što ona eliminiše nečisto iz života nacija i naroda i okuplja ih u miroljubivom suživotu umesto da ih truje strategijama razgraničavanja?

Kako god se uzme, u iskazima oca Nikolaja iz tih godina vidljive su konvergencije u očekivanjima budućeg jedinstva hrišćana kako ga je doživljavao i njegov nekadašnji mentor episkop Eduard Hercog. On je put svog nekadašnjeg doktoranda i iz daleka pratio sa simpatijama. Te simpatije gajio je i prema naporima većinskih hrišćanskih naroda na Balkanu da steknu nacionalni identitet i odgovarajuću državnu i *relativnu* crkvenu nezavisnost, iako sasvim izvesno nije previđao teškoće u vezi sa tim pri čemu se treba samo setiti Balkanskih ratova iz 1913.

Herzog je bio na liniji kako ju je formulisao «Program» Prvog starokatoličkog kongresa 1871. u Minhenu: «Prilikom reforme Crkve na temeljima vere i poretka Starokatoličke crkve – a ta reforma uključuje i jedinstvo i zajedništvo podeljenih crkava – nacionalna gledišta i potrebe mogu se uzeti u obzir bez štete po crkveno jedinstvo u učenju». U nacionalne potrebe spadala je za Hercoga i starocrkveno načelo relativne autonomije pomesnih crkava: Njima se ne upravlja univerzalistički iz centra (npr. univerzalnom papskom jurisdikcijom) ali one su sve odogovorne za svoje zajedništvo i moraju ga i vidljivo potvrđivati.

Nacionalno organizovana crkva za Herzoga nije naravno crkva čiji pripadnici pokazuju poseban etnički ili jezički identitet, što u Švajcarskoj ne bi ni bilo moguće budući da četiri jezika i isto toliko kulturnih identiteta nikako nisu pretpostavke za tako nešto. Pojam «nacionalna crkva» odnosi se samo na teritoriju jedne države unutar čijih granica data crkva doživljava svoju kanonsku samosvojnost težeći zajedništvu u veri i ljubavi sa drugim «nacionalnim crkvama» i čuvajući ga. Tako u starokatoličkoj crkvi Švajcarske postoje germano-frankofone parohije. Tamo gde crkva može odlučivati nezavisno od državnih propisa i starokatolici bez švajcarskog pasoša su potpuno ravnopravni članovi. Jedino to se smisleno uklapa u tradiciju krštenja koju u Poslanici Galaćanima, 3,27-28, izgovara narodni apostol. U Hristu nema ni Jevrejina ni Grka. Presudan kriterijum zajednice je vera u trojednog Boga i upražnjavanje saglasno njemu ljubavi unutar crkvenog poretka kako su ga koncipirali ekumenski sinodi.

### Kasniji plodovi boravka Nikolaja Velimirovića u Bernu

Biskup Hercog svog učenika, kome je očigledno bio veoma naklonjen, posle njegovog odlaska iz Berna nije više video. A i korespondencija se prekida pismom od juna 1919. U njemu on skoro četrdeset godina mlađeg i u međuvremenu za episkopa hirotonisanog Nikolaja oslovljava kao «poštovanog i dragog brata». On smatra božijom promišlju okolnost da je Velimirović došao prvo u Bern i potom uspostavio kontakte sa Engleskom crkvom, jer s obzirom na približavanje crkava susreti među ljudima važniji su od diferenciranih rasprava o teološkim problemima. Danas je, kaže Hercog, mladi episkop služecii «postao duhovni otac Vašeg naroda». Ovako je i bolje što je ostao u Srbiji umesto da radi kao nastavnik na fakultetu u Bernu.

To je utoliko bilo konsekventno što je Hercog u svojim pismima u više navrata pojašnjavao da je odnos zasnovan na uzajamnom poverenju između Velimirovića i starokatoličkog biskupa bio u službi jedne više stvari – u službi odnosa dvaju crkava, koje treba da svaka u svojoj relativnoj autonomiji (jedna u pravoslavnoj autokefalnosti a druga u



starokatoličkoj nacionalnoj crkvi) otelevi katolizitet i zajedništvo bez centralizma pa tako i bez autoritarnosti u svojoj strukturi.

Biskup Hercog se s druge strane juna 1916. u Bernu sastao sa mitropolitom Dimitrijem koji se na putu kući vraćao iz Engleske. Ovaj mu se – nakon uspostavljanja pređašnje autokefalnosti sada patrijarh – zahvalio i za duhovnu i materijalnu podršku studenata i izbeglica tokom rata. Određeni vrhunac u starokatoličko-srpskopравoslavnim odnosima za života biskupa Hercoga treba videti u tome da je na zahtev Svetog sinoda Srpske pravoslavne crkve vladar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kralj Aleksandar Karađorđević (1888-1934) biskupa Eduarda Hercoga 01. novembra 1923. odlikovao najvišim ordenom Crkve – ordenom sv. Save Prve klase. To je za nekog ko nije pravoslavne vere izvanredna okolnost i ja iz tog vremena znam samo za jednu analogiju. 1918. su Nadbiskup Kenterberijski, londonski i oksfordski biskup počastvovani na isti način. Na vest koju će primiti tek marta 1924. biskup Hercog izdiktiraće 21. marta, pet dana pred smrt, biskupskom vikaru Adolfu Kiriju<sup>39</sup> pismo zahvalnosti – poslednje pismo u njegovom životu.

Episkop Nikolaj je prema usmenim izvorima bio još jednom u Švajcarskoj – negde uleto 1945, u vremenu između njegovog oslobađanja iz nemačkog zatočeništva maja te godine i njegovog dolaska u London te jeseni. Tom prilikom sastao se u hotelu «Švajcerhof» sa svojim nekadašnjim kolegom sa studija profesorom Arnoldom Gilgom (1887-1967). Gilg je ujesen 1906 - uz oba Srbina Velimirovića i Radanovića – bio jedini novoupisani student. Njemu, «svom dragom prijatelju i kolegi sa studija» Velimirović je posvetio svoju teološku disertaciju. Gilg, u međuvremenu prof. za Crkvenu istoriju i istoriju dogme na Starokatoličko-teološkom fakultetu zamalo je tom prilikom svog prijatelja episkopa prekorevao što ne želi da se vrati u zavičaj. Ovaj mu je na to odgovorio da u titoističkoj Jugoslaviji on više nema šta da traži. Gilg je ovaj razgovor prepričao svojoj šestorici srpskih studenata, koji su kao izbeglice 1947. došli u Bern mešu kojima i Predislav Kuburović, moj informant.

Postavlja se pitanje da li se episkop Nikolaj tog leta sreo i sa biskupom prof. Adolfom Kirijem (1870-1955) budući da ga je, kaže Đoko Slijepčević, pismeno zamolio za pomoć iz nemačkog zatvora. O takvom susretu nema, međutim, nikakvih podataka. Biskup Kiri je tih ratnih godina bio adresa za mnoštvo pravoslavnih izbeglica sa Istoka. Otuda je švajcarska vlada 1945. osnovala komisiju specijalno za pravoslavne izbeglice stavivši je pod patronat Starokatoličke crkve i njenog biskupa.

Treba ovde pomenuti i poslednje svedočanstvo svečevo u prilog Starokatoličkog fakulteta u Bernu. Februara 1946. napisao je svom prijatelju iz vremena njegovog dužeg boravka u Engleskoj, biskupu od Čičestera, Džordžu Belu<sup>40</sup> sledeće:

«Dragi moj biskupe Bel!

Evo, opet Vam pišem. Postao sam jako zaboravan – to je strašno. U svom poslednjem pismu zaboravio sam da pomenem Starokatoličku Crkvu u Švajcarskoj. Starokatolički fakultet Univerziteta u Bernu bio je prva moja *alma mater*. Čuveni E. Herzog bio mi je profesor za Novi Zavet. Drugi moji profesori bili su Mišo, Tirlings, Voker, Kunc i drugi – svi veliki pobornici starokatolicizma. Sadašnji biskup Kiri bio je tada paroh u Bernu. Samnom su studirali među ostalima Gilg, Bailly, Seiler. Svi su još u životu. Dr. Arnold Gilg postao je slavan. Neko vreme je bio rektor univerziteta. Bailly i Seiler još uvek su, svaki u svojoj opštini, sveštenici – kao i do sada. Ubeđeni hrišćani i valjani dušebrižnici.

Ali ja bih da predložim nešto. Bila bi jako dobra stvar kad bi ih posetili u Bernu – da vidite njihov teološki fakultet i da u njihovoj crkvi tamo u Metzgergasse održite propoved. Bilo bi, razume se, još delotvornije kad bi to zajedno sa Vama učinila i Njegova Milost Nadbiskup od Kenterberija. Oni bi se sigurno veoma radovali. A to bi i ojačalo to malo i žilavo stado Hristovo. Učvrstilo bi i veze Vaše i njihove crkve. Ja zaista mislim da bi to bio blagosloven

<sup>39</sup> Küry

<sup>40</sup> Georg Bell



poduhvat. Ja znam da Vi imate crkvene opštine u Ženevi, Lozani [što nije tačno], Lucernu itd. Ali Bern im je centar.

Vrlo je moguće da ste to i sami planirali da uradite. U tom slučaju ja samo podupirem Vašu dobru nameru. A to činim zato što te drage božije ljude volim kao svoje rođene ...

Vama i Njegovoj Milosti želim ugodno putovanje u Švajcarsku i molim se za stvarni uspeh Vašeg rada ostajući kao i uvek u bratskoj ljubavi u našem blagoslovenom Gospodu.

Vaš episkop Nikolaj».

Bio je to opet episkop Nikolaj koji je pokrenuo inicijativu da 1948. episkop Srpske pravoslavne eparhije u Sjedinjenim Američkim Državama Dionisije (Milojević), biskupu Adolfu Kiriju i Fakultetu uruči Krst sv. Joanikija u znak priznanja za višedecenijski prihvrat srpsko-pravoslavnih studenata na Starokatoličko-teološkom fakultetu.

Do sada ih je bilo 44 koji su, duže ili kraće, studirali u Bernu uglavnom kao stipendisti starokatoličkog biskupa. Kada bi morali da raščlanjavamo spisak onda bi početak izgledao ovako: 1 kanonizovani episkop, 5 drugih episkopa (Jovan [Jordan A. Ilić], Sava [Svetozar Vuković], Milutin [Marko Stojadinović], Amfilohije [Risto Radović], Dositej [Despot Motika]), 10 profesora i docenata Teološkog fakulteta u Beogradu ili po bogoslovijama (Radivoje Josić, Jordan P. Ilić, Nikola Đorđević, Dimitrije Dimitrijević, Đoko Slijepčević, Emilijan Čarnić, Pribislav Simić, Radomir Rakić, Dragan Milin, Ilija Tomić). Osim njih tu su i sveštenici ili katehete a o životnom putu nekolicine njih ne znam ništa.

Kad se osvrnemo na želju ispoljenu 1909. u drugom pismu biskupa Hercoga «dragom gospodinu doktoru» «da Srpska nacionalna crkva uvek šalje svoje odlične sinove na naš Fakultet ... takve kao što ste Vi» ona se ispunila. Prvi poticaj dao je sigurno otac Nikolaj a kasnije je to bio pre svega prof. Dimitrijević koji je na studije u Bern poslao ukupno 10 apsolvenata beogradskog Bogoslovske fakulteta na dopunske studije. U poslednje vreme odnosi su iz raznih razloga izgubili na intenzitetu.

Kako dalje?

Završiću jednim otklonom od teme vezane za Starokatoličko-teološki fakultet kao mesto teoloških diskursa i istraživanja i usmeriću pogled na Starokatoličku episkopsku i parohijalnu crkvu Svetih apostola Petra i Pavla u Bernu. U toj je crkvi prvi episkop tadašnje srpske eparhije zapadnoevropske i sadašnji episkop šabački Lavrentije (čiji sam počastvovani gost ovog vikenda) decembra 1960, u prisustvu tadašnjeg starokatoličkog biskupa prof. Ursa Kirija, uveo u dužnost prvog srpskog duhovnika u Švajcarskoj – oca Draška Todorovića. Od tada Srpska crkvena opština u Bernu u kripti te crkve do danas održava svoja bogoslužjenja.

To je ona ista crkva u kojoj su na Veliki Četvrtak 1907. dakle na dan uoči trodnevne Uskršnje liturgije oba pravoslavna teologa Radovanović i Velimirović «prvi put učestvovali u pričešćivanju. Oba su se gospodina obavestila kod svog episkopa da li im se to dozvoljava na šta su dobili potvrđan odgovor». O episkopu žičkom se isto tako u jednom pravoslavnom izvoru iz 1920. bez ikakvog komentara izveštava da se pričešćivao u anglikanskoj crkvi.

Samo po sebi se razume da su ovo bili izvanredni događaji i da ne mogu tek tako postati pravilo. Ali ja u ovim postupcima svečevim, kao i u prethodno prenetim rečima iz njegovih usta, vidim nešto kao proročki znak: Ukazivanje na nešto buduće i upućenu nam opomenu.

Čemu naime lični kontakti među biskupima i njihov doživljaj jedne *entente cordial*, čemu razmena studenata teologije, šta će nam i razrada teoloških razlika ako se generacijama ništa ne menja među razjedinjenim hrišćanima? U poređenju sa vremenom u kome je živeo sveti

Nikolaj i učestvovao u zbivanjima, razgovor između Istoka i Zapada se u pogledu uzajamnog poverenja i otvorenosti do danas nije pomakao s mesta nego je, naprotiv, zakoračio unazad. Otuda nas svečevo svedočenje i njegova vizija opominju.

A prorokovanje je u tome što je zajedništvo u pričesti Gospodu u volji koji se moli da svi postanemo jedno da bi svet verovao. Da to - prepušteni sopstvenoj pasivnosti i letargiji - očekujemo samo od Gospoda bilo bi suviše malo. Zar nismo kao prijatelji njegovi (Jov. 15,14) pozvani u božansku zajednicu onih koji svojim darom i svojom snagom daju plod – plod ljubavi koji potiče od beskrajne Božije ljubavi prema čoveku?

